

NAZIM HİKİMƏTİN ƏSƏRLƏRİ NAXÇIVAN DÖVLƏT MUSİQİLİ DRAM TEATRİNİN SƏHNƏSİNDƏ

NAZIM HİKMET'İN ESERLERİ NAHÇIVAN DEVLET MÜZİKLİ DRAM TİYATROSUNUN SAHNESİNDE

NAZIM HIKMET'S WORKS ARE IN THE NAKHCHIVAN STATE MUSIC DRAM THEATRE STAGE

ПРОИЗВЕДЕНИЯ НАЗИМА ХИКМЕТА В РЕПЕРТУРЕ НАХИЧЕВАНСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ТЕАТРА

Doç. Dr. Elekber QASIMOV*

Hülasa

Makalede dünyaca meşhur türk şairi, dramaturgu Nazım Hikmetin pyesaları esasında Nahçıvan Devlet Musikili Dram Tiyatrosunda çeşitli yıllarda düzenlenmiş gösterilerden bahs ediliyor. Burada adı geçen gösteriler incelenmekle, onları sahneye koyan yönetmenler, ressamlar, besteciler hakkında malumat veriliyor, çeşitli rolleri canlandıran aktörlerin güzel oyunlarından söz açılıyor.

Açar Kelimeler: Nazım Hikmet, dramaturg, tiyatro, gösteri, sahne, aktör.

Öz

Makalede dünyaca ünlü Türk şairi ve oyun yazarı Nazım Hikmet'in piyeslerinin Nahçıvan Devlet Müzikli Dram Tiyatrosu'nda çeşitli yıllarda sahnelenmiş gösterilerden söz ediliyor.

Bu yazıda, sergilenen bu gösteriler incelenmektedir. Onları sahneye koyan yönetmenler, ressamlar, besteciler hakkında bilgiler veriliyor. Çeşitli rolleri canlandıran aktörlerin güzel oyunlarından söz açılıyor.

Anahtar Kelimeler: Nazim Hikmet, oyun yazarı, tiyatro, gösteri, sahne, aktör

Abstract

The article deals with the well-known poet and dramatist, public figure Nazim Hikmat's traces which have been dramatized on the stage of Nakhchivan State Musical Dramatic Theatre in different years. The same work of pinters, composers and actors in these

---

* Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölümü. Nahçıvan/AZERBAYCAN
(e-mail: elekberqasimov@mail.ru)

spectacles has been analyzed by the author.

Keywords: Nazim Hikmet, dramatist, theatre, spectacle, stage, actor.

Azərbaycan teatr mədəniyyəti sahəsində öz mövqeyi və yeri olan 132 yaşlı Naxçıvan Teatrının ümumi yaradıcılıq inkişafında, ayrı-ayrı rejissor və aktyorların sənətkarlıq yüksəlişində tərcümə əsərlərinin böyük təsiri olmuşdur. İstər Rusiyanın, istərsə də Qərbi Avropanın, Şərqi ən qüdrətli dramaturqlarının seçmə əsərlərinə quruluş verən rejissorlar, rəssamlar, eləcə də həmin tamaşalarda çıxış edən aktyorlar yaradıcılıq potensiallarını genişləndirmək dünyagörüşlərini artırmaq imkanı əldə edə bildirdilər. Beləliklə də, sənət üföqlərini genişləndirir, sənətkarlıq imkanlarını pərvəris etdirirdilər.

1925-ci ildən başlayaraq Azərbaycan teatrlarının repertuarlarından Şərq dramaturqlarının əsərləri, xüsusən də Türkiyə dramaturgiyası götürülmüşdü. Qərbi Avropa dramaturqlarının – Şekspirin, Şillerin, Molyerin, Lope de Veqanın, rus yazıçılarının – Qoqolun, Fonfizinin, Puşkinin, Ostrovskinin, Çexovun, Qorkinin pyeslərinə üstünlük verilirdi. AMEA-nın müxbir üzvü, sənətsünaslıq doktoru, professor İncilab Kərimovun yazdığı kimi «Əlbəttə biz Qərbi Avropa və rus dramaturqlarının pyeslərinin Azərbaycan teatrlarında tamaşaya qoyulmasını pisləmirik. Əksinə, bu çox müsbət bir keyfiyyət kimi təqdir olunmalıdır. Çünki bunlar həm repertuarın zənginləşməsinə, həm də teatrın ümumi yaradıcılıq inkişafına, sənətkarlıq yüksəlişinə xidmət göstərən cəhətlərdir. Söhbət Şərq dramaturgiyasına, xüsusilə Türkiyə pyeslərinə ögey münasibətdən gedir. Doğrudur, 1920-ci ildən sonra da Azərbaycan teatrında Türkiyə dramaturqu Şəmşəddin Şaminin «Dəmirçi Gavə», Əbdülhəqq Hamidin «Hind qızı» pyesləri oynanırdı. Çünki bu əsərlər sovet ideologiyasına uyğun idilər.» (3, 95)

Keçmiş SSRİ hökumətinin Şərqə, xüsusən də Türkiyəyə məkrli münasibət bunu Stalinin ölümündən, «şəxsiyyətə pərəstiş»in ləğvindən sonra sınıb dağıldı. Şəxsiyyətə pərəstiş dövrünün sona çatması, Nikita Xruşşovun mülayimləşmə siyasəti həyatın bütün sahələrində olduğu kimi teatr sənəti sahəsində də müəyyən dəyişikliklər yaratdı.

Beləliklə, 1960-cı illərdən başlayaraq Azərbaycan teatrlarında Türkiyə dramaturgiyasını tamaşaya qoymaq imkanı yarandı. Doğrudur, hələ əllinci illərdən başlayaraq Türkiyə dramaturqu Nazim Hikmətin (Mehmet oğlu, 1902-1963) pyesləri, o vaxtkı siyasi münasibətlər baxımından sovet teatrlarına, o cümlədən Azərbaycan teatrına yol açmışdı. Kommunist kimi həbs olunan Nazim Hikmət Sovet hökumətinin köməyi ilə həbsdən azad edildikdən sonra keçmiş sovetlər ölkəsində siyasi sığınacaq tapmışdı. Onun «Türkiyədə» (1953), «Qərribə adam» (1956), «Unudulan adam» (1960) pyesləri Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrında, «Kəllə» pyesi (1957) Gəncə Dövlət Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdu. Sonralar həmin əsərlər respublikamızın ayrı-ayrı teatrlarında da tamaşaya qoyuldu (2, 93).

1968-ci ildə Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı sovet dövründə ilk dəfə olaraq Türkiyə dramaturgiyasına müraciət etdi. Bu əsər Nazim Hikmətin Vera Tulyakova ilə birlikdə qələmə aldığı «Kor padşah» pyesi idi. Bu pyes barədə Nazim Hikmət belə demişdi: «Hesab edirəm ki, ən yaxşı pyesim «Türkiyədə»dir, ancaq Vera Tulyakova ilə birlikdə yazdığımız «Kor padşah» daha çox sevirəm.» (2, 101) Tamaşanın quruluşçu rejissoru Vəli Babayev, quruluşçu rəssamı Məmməd Qasimov, bəstəkarı Şəfiqə Axundova idi. Pyesi dilimizə teatrşünas Cabir Səfərov çevirmişdi.

Rejissor tamaşanı bəzi əlavə və dəyişikliklərlə işləmişdi. Belə ki, pyesdə olmayan bir səhnə – vaxtsız ölənlərin kor padşahla danışılıqları çox maraqlı alınmışdı. Pyesin sonunda cadugərlər tərəfindən kor padşahın gözləri açılır. Bu cür finala müəlliflər belə bir fikri çatdırmaq istəmişlər ki: «Ey insanlar, ayıq olun, hələ yer üzündə cinayət, qəddarlıq, anaların ağlar, balaların yetim qalmaq təhlükəsi mövcuddur.» Lakin tamaşanın sonunda səhnədən aparılan padşahın gözləri kor olaraq qalır. Rejissor isə belə bir yozumla demək istəmişdir ki, hər bir qəsbkarın və zülmkarın sonu qaranlıq dünyadır, onun yenidən işıqlı dünya ilə qovuşması qeyri-mümkündür.

Kor padşah rolunda Aydın Şahsuvarov çıxış edirdi. Onun oyunu barədə «Şərq qapısı» qəzetinin 1969-cu il 28 yanvar tarixli nömrəsində dərc olunmuş resenziyada oxuyuruq: «Biz Aydın Şahsuvarovu yaxşı gələcəyi olan bir artist kimi tanıyıyıq. Aydın kor padşah surətində bu inamı daha da doğrultmuşdur. O, ətrafındakı yaltaqlarla danışarkən, göz yaşları axıdarkən və ya oğlundan şikayətlənərkən çox təbii və realdır. Onun hərəkətlərində artıqlıq, səsinde sünilik yoxdur» (4).

Əsərin qəhrəmanı isə padşahın kiçik oğludur. Bu obraz qaranlıq bir dünyada nur simvolu kimi verilmişdir. Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunun dram və kino aktyorluğu fakültəsini yenidən bitirib doğma teatrına qayıtmış Nizami Həmzəyev bu rolunun öhdəsindən məhəratlə gəlmişdi.

Padşahın böyük oğlunu muxtar respublikanın əməkdar artisti Əkbər Qardaşbəyov, ortancıl oğlunu isə gənc aktyor Xəlil Hüseynov oynamışdı. Dərviş rolunda xalq artisti İbrahim Həmzəyevin və Aişə rolunda muxtar respublikanın əməkdar artisti Sofya Hüseynovanın ifaları yaxşı təsir bağışlamışdı. Tamaşada həmçinin xalq artisti Əyyub Haqverdiyev, respublikanın əməkdar artistləri Mirhəsən Mirişli və Xədicə Qaziyeva, aktyorlardan Tofiq Mövləvi və Müzəffər Səfərov özlərinəməxsus ifaları ilə maraqlı obrazlar yaratmağa nail olmuşdular. Rejissor Vəli Babayev özü bu tamaşada Əmir rolunda çıxış etmişdi.

İstedadlı rejissor Vəli Babayev sonrakı illərdə Türkiyə yazıçılarının əsərlərinə tez-tez müraciət edəcək bir rejissor kimi «Kor padşah» tamaşası ilə bu sahədə ilk addımını uğurla atmışdı. Tamaşanın premyerası 1968-ci il dekabr ayının 29-da olmuşdur.

1980-ci ilin may ayında isə Naxçıvan Teatrı yenidən Nazim Hikmət dramaturgiyasına müraciət etdi. Bu dəfə teatrda onun «Bayramın birinci günü» əsəri üzərində yaradıcılıq işinə başlandı. Pyesin yaranma tarixçəsini müəllif belə xatırlayırdı: «...1932-ci ildə «Bayramın birinci günü» pyesini yazdım. Pyesin adı o zaman «Bir ölü evi, yaxud mərhumun xanəsi» idi. Pyes İstanbul «Darülbəda'i» Teatrında 1932-ci ildə oynanıldı. 1953-cü ildə bu pyesi yenidən işlədim. Rejissor və baş rolun ifaçısı Ərtoğrul Mühsin idi. «Kəllə» pyesinin qadağan olunmasından sonra biz ehtiyat edərək, pyesi («Bayramın birinci günü»nü – Ə.Q.) mənim adımla deyil, bir başqa təxəllüslə səhnəyə qoymağı qərara aldım. Lakin görünür biz lazım olduğundan artıq ehtiyat etmişdik. Teatrın daimi tamaşaçısı olan işçilər və mütərəqqi ziyalılar pyesi naməlum bir müəllifin yazdığını güman edərək, tamaşaya gəlmədilər. Gələn tamaşaçıların zövqü isə bizim zövqümüzə uyğun gəlmədiyindən pyes müvəffəqiyyət qazanmadı və bir neçə gündən sonra səhnədən götürüldü. Bəlkə də səbəb bu deyildi. Lakin mən, o zaman gənc və özünübəyənən bir dramaturq kimi səbəbi bunda görürdüm. 1932-ci ildə pyes ayrıca kitabça halında çapdan çıxdı. Dediyim kimi, 1953-cü ildə pyesi yenidən işlədim, İstanbuldakı müvəffəqiyyətsizliyi nəzərə alıb pyesin üstündə öz adımla yazdım və rus dilində nəşr etdirdim. Bir il ərzində pyes Moskva, Leningrad, Kiyev, Praqa, Berlin, Varşava və başqa şəhərlərin teatrlarında səhnəyə qoyuldu» (3, 96).

Beləliklə, «Bayramın birinci günü» pyesi Naxçıvan Teatrında da öz səhnə təcəssümünü tapdı. Əsər 1953-cü ildə yenidən işləndiyinə görə hadisələr də elə bu dövrdə baş verirdi. Tamaşaçı əsərdə tez-tez adı çəkilən, özü yox, sadəcə portreti görünən Seyfulla əfəndinin evində, onun ailə üzvləri arasında gedən, dedi-qodu və nifaqın şahidi olurdu. Bütün bunlar bayram günü, səhərdən gecəyədək cərəyan edirdi. Seyfulla əfəndi vəfat edən gün evdə onun xanımı Fərxundə, oğlu Rüstəm, qızı Aytən, kürəkəni Firuz və birinci nikahdan olan oğlu Şadi miras qalmış qızıl və cəvahirat üstündə artıq gizli nifrət və kinlərini bir-birinə bürüzə verərək, əsl davaya başlayırdılar. Nəticədə Şadi Fərxundənin əlindəki şamdan zərbəsindən qətlə yetirilir.

Bu pyesdə Nazim Hikmətin daha bir spesifik xüsisyyəti nəzərə çarpır. Müəllif iştirakçıları təqdim edərkən onların yaşını və xarici görkəmini, hətta geyimini belə təsvir etmişdi. Ən maraqlısı budur ki, dramaturq bu pyesinin məkanını, onun formasını, dekorlarını da aydın şəkildə göstərmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, digər pyeslərində rast gəlmədiyimiz belə bir təsviretmə yalnız «Bayramın birinci günü» pyesində verilmişdi. Bu da ən əvvəl rejissorun rol bölgüsünə və mizanları qurmasına, xüsusən də rəssam işinə xeyli dərəcədə köməklik edirdi. Quruluşçu rejissor Vəli Babayev həqiqətən də çox maraqlı aktyor ansamblı ilə məzmunlu bir tamaşa yarada bilmişdi.

Quruluşçu rəssam Məmməd Qasımov isə ikimərtəbəli malikanənin otaqlarını ayrı-ayrılıqda göstərmək üçün səhnə dairəsindən yerli-yerində istifadə etmişdi. Teatr ictimaiyyəti aşağıdan yuxarı, vestibül qalxan pillələrin üst-üstə qalanmış qızıl pulları xatırlatmasını rəssamın nadir tapıntısı hesab etmişdi. Ramiz Mirişlinin orijinal musiqisi də əsərin ideyasının açılmasına xidmət edirdi.

«Əsərin ideyası» dedikdə biz nəyi nəzərdə tuturuq? Məlumdur ki, Nazim Hikmət əksər dram əsərlərinin mərkəzində bir nəfərin – onun ailəsinin taleyini qoymuş və bunun vasitəsilə öz ictimai-siyasi, etik və estetik mülahizələrini, həyata, insanlara, ətraf mühitə, yaşadığı cəmiyyətə münasibətini göstərmişdi. Bütün hallarda Nazim Hikmət iqtisadi siyasətdə Merkentelist nöqtəyi tutan, kobud heyvani xüdbinliyə söykənən burjuaziya mühitinə düşmən münasibətini bildirmişdi. Bütün əsərlərində olduğu kimi «Bayramın birinci günü» əsərində də bu özünü bürüzə verir, nazim Hikmət, digər pyesləri kimi, bu pyesini də orijinal bir üslubda yazmışdı. Hadisələr olduqca aydın bir süjet xətti ətrafında, müəyyən məkan və zaman daxilində baş verirdi.

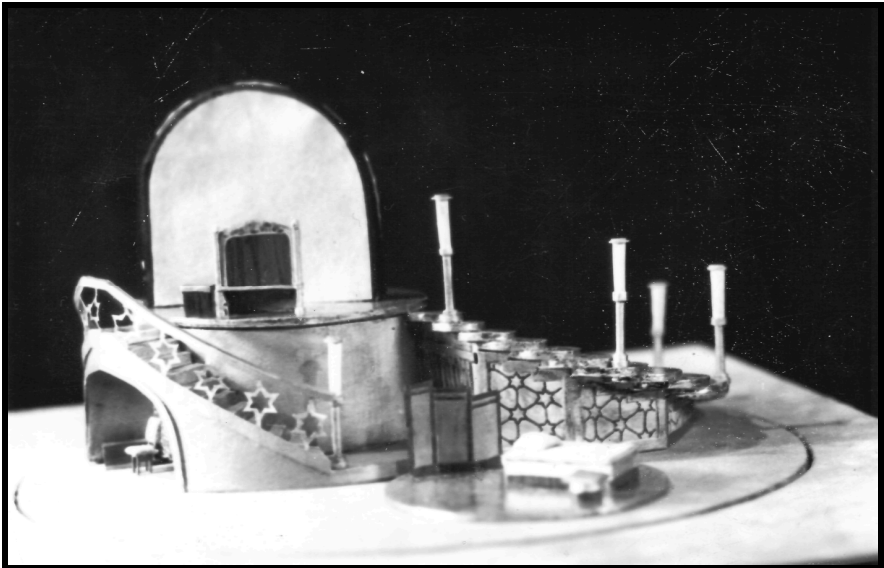
Yaxşı cəhət burası idi ki, əsas fikrini əsərin ideyası məzmununun dəqiq açılmasına yönəldən quruluşçu rejissor tamaşanın yığcam, dinamik və təsirli olmasına çalışmışdı. O, həm də əsərdə təsvir edilən hadisələrin tamaşada dəqiq açılmasında düşünülmüş aktyor ifasına bel bağlamışdı. Bu baxımdan Fərxundə rolunda çıxış edən Zəroş Həməzəyevanın ifası güclü təsirə malik idi.

Naxçıvan Teatrının səhnəsində onlarla mükəmməl obrazlara səhnə həyatı vermiş Zəroş xanımın Fərxundə rolundakı çıxışı da tamaşaçılar tərəfindən rəğbətlə qarşılandı. Zəroş xanım obrazı müstəqil yolla geyil, ziqzaqlarla, mürəkkəb keçidlərlə ifa edirdi. Obrazın xarakter cizgilərini, fikir aləmini və bunlarla bağlı hərəkətlərini, davranışlarını, baxışlarını, rəftarını düzgün təyin etmişdi. Əri ölmüş Fərxundə – Z.Həməzəyeva qara geyinib xaricən «ah-uf» etsə də, ərinin var-dövlətinə sahib olmaq fikri onu bir an belə tərk etmirdi. Zəroş xanım Fərxundənin analıq hissini, övladlarına münasibətini dəqiq açıqlamaqla yanaşı, onun dəlilik səhnəsini də düzgün əsaslandırır. Qozbel, sifətcə də eybəcər olan doğma oğlu Rüstəmin acizliyi onda güclü təəssüf hissi doğururdu, çalışırdı ki, ərindən qalan var-dövlət Rüstəmə çatsın. Bunun üçün ərinin əvvəlki arvadından olan oğlu Şadi ilə açıq, cəsarətli, düşüncəli mübarizəyə girirdi. Əri ölməmişdən bir neçə gün əvvəl öz

pullarını bankdan götürüb qızıla, brilyanta dəyişdiyini və onların da yoxa çıxdığını eşidən Fərxundə – Zəroş xanım daxili üzüntülər keçirsə də, xarici təmkinini itirmədən çıxış yolu arayırdı. Qızıllar, brilyantlar tapıldıqdan sonra varislər arasındakı mübarizə qüvvətlənirdi; heyvani hala gəlirdi, ögey qardaşlar bir-birini didib parçalamağa hazır idilər. Şadi Rüstəmi boğmaq istəyərkən Fərxundə – Zəroş xanım doğma oğlu Rüstəmi müdafiəyə qalxır, ağır ev əşyası ilə Şadinin başından vurub öldürürdü. Polis idarəsindən gələnlərin qorxusundan Rüstəmin doğma anasını göstərib: - «Mən yox, o öldürdü» - sözləri Fərxundənin – Zəroş xanımın əsəbləri tab etmir, o hər şeyi, oğlunu da, qızını da unudurdu. Özünü qızılların üstünə atıb vəhşi bir ehtirasla onları sinəsinə basıb: «Hamısı mənimdir» - deyə aramsız qəhqəhələrlə səhnəni dolaşırdı. Fərxundə Zəroş Həməzəyevanın ifasında olduqca təbii, həyəcanlı və qüvvətli səslənirdi. Vaxtilə Fransa şairi Nikola Bualo (1636-1711) yazmışdı: «Teatrda ciddi məntiq gözləyirlər. Səhnədə hər şey möhkəm və ciddi qanunlara tabedir» (1, 39).

Naxçıvan Teatrının «Bayramın birinci günü» tamaşası və Zəroş Həməzəyevanın Fərxundə rolundakı ifası bu baxımdan da dəyərli idi.

Digər rollarda Sona Mirzəyeva, Ramiz Cəlilov, Vaqif Əsədov, Əkbər Qardaşbəyov, Zemfira Əliyeva, Rövşən Hüseynov, Elxan Şeyxov və başqaları iştirak etdikləri bu tamaşanın premyerası 1980-ci il sentyabr ayının 18-də olmuşdu.

«Bayramın birinci günü» tamaşasına quruluşçu rəssam Məmməd Qasimovun hazırladığı maket

1989-cu ildə Naxçıvan Teatrı Nazim Hikmət dramaturgiyasına yenidən müraciət etdi. Rejissor Əsgər Əsgərovun quruluşunda burada «Qəribə adam» tamaşası hazırlandı. Quruluşçu rəssam Əbülfəz Axundov, musiqi tərtibçisi Yusif Əsgərov, rejissor assistenti Elxan Şeyxov olmuşdur. Rollarda Rza Xuduyev (Əhməd Rza), Əkbər Qardaşbəyov (Rəcəb bəy). Yasəmən Ramzanova (Nihal), Zöhrab İmanquluyev (Əbdürrəhman), Həsən Ağasoy (Nəmi) iştirak edirdilər. Digər rolları Xəlil Hüseynov, İbrahim Bənəniyarlı, Tofiq Mövləvi, Iskəndər Abdullayev, Elxan Şeyxov, Tamara Məmmədova, Nəzakət Xuduyeva,

Bəhrüz Haqverdiyev ifa etdilər, «Qəribə adam»ın ilk tamaşası 1989-cu il may ayının 28-də keçirildi.

Naşir, dramaturq Ənvər Məmmədخانlının (1913-1990) tərcüməsi əsasında hazırlanmış bu tamaşada da Nazim Hikmətin digər əsərlərində irəli sürülən fikir və ideya burada müəyyən janr və üslub xüsusiyyətlərində aşkarlanırdı. Bu fikir və ideya aktyorların ifasında da aydın hiss olunurdu. Burada ifşa ruhu qüvvətli idi. Tamaşa ibrətamiz bir proloqlu başlayırdı. Göstərilirdi ki, insanlığın tərəqqisi, xoşbəxtliyi və səadəti üçün hər kəs qarşısına çıxan maneəni, daşı yoldan təmizləməlidir. Təbii ki, tələyin faciəvililiyi insanda mübarizlik, müqavimət gücü oyadır. Vəkil Əhməd Rza da məhz belə bir yol keçir. Əvvəl intihar etmək istəyən Əhməd Rza bu fikrindən daşınır. Onda öz gücünə, insanlara inam yaranır. Rza Xudiyev obrazın daxili təbəddülatını təbii şəkildə açıb göstərə bilirdi. O göstərirdi ki, Əhməd Rza insanların xoşbəxtliyi, səadəti uğrunda mülahizənin zəruriliyini dərk etdikcə onun varlığında, əvvəlkindən fərqli, yeni «qəribə adam» oyanır və o, özü kimi «qəribə adamlar»ın artmasına səbəb olur.

Təqribən 19 illik bir fasilədən sonra, müstəqillik dövründə - 2007-ci ildə Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı yenidən Nazim Hikmət dramaturgiyasına müraciət edərək V. Tulyakovanın da həmmüəllifi olduğu “Kor padşah” nağıl-pyesini yeni quruluşda tamaşaya hazırladı. Quruluşçu rejissor Rövşən Hüseynov əsərə yeni bir aspektdən yanaşaraq ilk quruluşdan fərqli bir tamaşa yaratmağa çalışsa da son nəticədə buna nail olmamış, məhz bu səbəbdən həmin il dekabrın 27-də premyerası olan ikinci “Kor padşah” 2008-ci ilin dekabrınadək repertuarda davam gətirə bilməmişdir. Həmin tamaşanın quruluşçu rəssamı Səyyad Bayramov, musiqi tərtibçisi Elçin Axundov olmuş, əsas rollarda Bəhrüz Haqverdiyev (kiçik oğul), Günay Qurbanova (Aişə), Həsən Ağasoy (padşah), Xəlil Hüseynov (qoca), Cəbrayıl Nəbiyev (böyük oğul), Vüsal Rzayev (ortancıl oğul), Şirzad Abutalıbov (I cadugər), Nazlı Hüseynquluyeva (varlı qadın), Yusif Allahverdiyev (dərviş) və başqaları çıxış etmişlər.

Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı 4 ildən sonra yenidən Nazim Hikmət dramaturgiyasından bəhrələndi. Bu dəfə yaradıcı heyət görkəmli dramaturqun “Kəllə” faciəsini hazırlayaraq 2012-2013-cü il mövsümünü həmin tamaşa ilə açdı.

Müəllif özü 3 pərdə 14 şəkildən ibarət olan əsəri barədə belə yazmışdır: “Kəllə” pyesini 1932-ci ildə, İstanbulda yazmışam. Yanılmıramsa, bu, mənim onuncu səhnə əsərimdir. İlk pyeslərimi 20-ci illərdə Boluda, Ankarada və Moskvada yazmışdım. Onların içərisində oynanılanlar da olmuşdur. Bir dramaturq kimi mən, demək olar ki, Moskvada yetişmişəm. İyirminci illərdə Moskvanın teatr mühiti, Stanislavski, Tairov, Meyerhold kimi görkəmli sənətkarlar mənə böyük təsir etmişlər. Moskvada yazdığım ilk pyeslərdə bu təsir xüsusilə böyükdür. “Kəllə” pyesi də bunlardan biridir.

“Kəllə”nin birinci variantını mən 1927-ci ildə Moskvada düzəltdiyimiz “Süpürgə” Teatrı üçün yazmışdım. Pyes o zaman “Hər şey maldır” adını daşıyırdı... 1932-ci ildə pyesi yenidən işləyib, “Kəllə” adı altında İstanbul “Darülbədan” Teatrına gətirdim. Teatrın rejissoru, bədii rəhbəri və baş aktyoru bizim görkəmli səhnə xadimimiz, Stanislavski və Vaxtanqovun tələbəsi Ərtoğrul Mühsin idi. Əsəri o səhnəyə qoydu və baş rolu da özü oynadı. O zaman Türkiyə qəzetlərinin də yazdığına görə tamaşa böyük müvəffəqiyyətlə keçdi. Tamaşa qurtarıqdan sonra, küçəyə yığılan izdiham bizi əlləri üstündə atıb-tutdu. Tamaşaçıların belə böyük hüsn-rəğbətindən təşvişə düşən hökumət əsəri qadağan etmək üçün bəhanə axtarmağa başladı və çox keçmədən belə bir bəhanə tapıldı. Bir neçə baytar-həkim əsərdə “Baytarlar və baytarlıq elmi təhqir edilir!” deyə bizi məhkəməyə verdilər. Əsəri oxuyanlar bu ittihamın nə qədər gülünc və əsassız olduğunu aydın bilər. Lakin bu

gülünc ittiham pyesin qadağan rdilməsi üçün kifayət oldu və əsər Türkiyədə bir daha oynanmadı.

Həmin il “Kəllə” İstanbulda kitab şəklində nəşr olundu. 1951-1960-cı illər ərzində əsər rus, alman, rumın, çex, polyak, ərəb, italyan, və ingilisdillərində çıxdı. Moskvada rejissor Diki onu radio-təmsili şəklində tamaşaya qoydu. Mən teatr səhnəsində onu İstanbuldan sonra yalnız Kirovabad (Gəncə, 1957-ci il - Ə.Q.) Dram Teatrında görə bildim. Həm quruluş, həm də aktyorların oyunu xoşuma gəldi.”

Bələliklə, “Kəllə” Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının uğurlu bir tamaşası kimi milli teatr salnaməmizə yeni səhifə yazdı. Tamaşaya xalq artisti Kamran Quluyev quruluş vermişdir. Naxçıvan səhnəsində hazırlanan tamaşada pyesin birinci pərdəsindəki 3-cü və 5-ci şəkillər, ikinci pərdəsindəki 1-ci (qismən) və 3-cü şəkillər, həmçinin 15-ə qədər əsas və epizodik obraz ixtisar edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, əsərlə tanış olmayan tamaşaçı bunu qətiyyənlə hiss etmir, pyesi oxumuş tamaşaçı isə bugünkü tamaşaların vaxt ölçüsü baxımından aparılmış bu ixtisarlara yerində edildiyinə haqq qazandırır.

Tamaşada rol bölgüsü ümumən düzgün seçim əsasında. Baş rol – doktor Dalbanezonu xalq artisti Rza Xuduyev yaradır. Bu, təsadüfi ifadə deyil. Hələ tələbəlik illərindən “Mən sizi dünyalar qədər sevirdim”, sonralar isə “Şahid qız” bədii filmlərindəki yaddaqalan oyunları ilə Azərbaycan tamaşaçısına tanış olan R.Xuduyev 25 ilə yaxın çalışdığı Naxçıvan DMDT-nın səhnəsində sözün əsl mənasında yaratdığı onlarla obraz olmuşdur ki, Dalbanezo da onlardan növbətidir. İstedadlı aktyor obrazının daxili aləmini yaxşı qavrayaraq Dalbanezonun xarakterik danışığını, hərəkətlərini düzgün tapmaqla düşdüyü vəziyyətlərdə onun şəfqət, ehtiram, həyəcan, hiddət, qəzəb hisslərini təbii boyalarla çatdırır.

Dalbanezonun qızı rolunda çıxış edən gənc və istedadlı aktrisa Nurbəniz Niftəliyeva özünün məlahətli və zərif ifa tərzilə xəstəhal qəhrəmanını tamaşaçıya sevdirməyə nail olur. Azərbaycan Respublikasının əməkdar artistləri Behruz Haqverdiyev (Pedro), Vidadi Rəcəbli (naşir), aktrisa Zəminə Baxşəliyeva (kirayə sahibəsi), xalq artistləri Həsən Ağasoy (Frayman), Şirzad Abutalıbov (sərsəri) əlvan ştrixlərlə və danışq tərzlərilə personajlarının əsas xüsusiyyətlərini nümayiş etdirə bilirlər.

Tamaşada bir neçə aparıcı obrazları dublyorlar ifa edirlər. Şair rolunda Nəsimi Məmmədşad əvvəl centlmen, sonra həris, Elnur Rzayev isə əvvəldə romantik, sonradan çilgün bir obraz təqdim edirlər.

Respublikanın əməkdar artistləri Xəlil Hüseynova və Əli Əliyevə Vilyams rolu həvalə olunmuşdur. Bu obraz Prezident təqaüdcüsü X.Hüseynovun ifasında təmkinli, tədbirli, öz müəssisəsinin qeydinə qalan və tabeliyindəki Paolinanın diqtəsilə hərəkət edən, Ə.Əliyevin ifasında isə hiyləgər, qətiyyətli, öz mənafeyini güdən və Paolinadan məqsədləri naminə istifadə edən bir iş adamı təsiri bağışlayır.

Naxçıvan MR əməkdar artisti Günay Qurbanovanın oynadığı Paolina işlədiyi müəssisəni lazımi səviyyədə təmsil edən, rəhbərliyin tapşırıqlarını can-başla yerinə yetirən və bu yolda mənliliyini də qurban verməklə təhqiramiz sözləri də soyuqanlıqla qəbul edən bir xarakterdir. Aktrisa Nazlı Hüseynquluyevanın Paolinası isə rəhbərinin əmrlərinə sözsüz tabe olmaqla onu əlində saxlamağı bacaran, məkrli, qəddar, Dalbanezonun təhqirlərinə səbrlə dözsə də, nə zamansa bunun hayfını alacağına əmin olan, işbaz bir qadındır.

Digər personajlar olan doktorun (Naxçıvan MR əməkdar artisti Əbülfəz İmanov), polis məmurunun (Zakir Fətəliyev), komisiyonçunun (Rəhman Dünyamaliyev), təlimçinin

(Teyyub Zeynalzadə) səhnədə bir neçə dəqiqə görünmələrinə baxmayaraq, ifaçıların qənaətbəxş oyunları sayəsində bu obrazlar da tamaşaçı yaddaşına həkk oluna bilər.

Tamaşanın bədii quruluşu Naxçıvan MR əməkdar rəssamı Əbülfəz Axundova məxsusdur. Uzun illərdir Naxçıvan Teatrının quruluşçu rəssamı kimi öz dəst-xəttilə seçilən Ə.Axundov “Kəllə”də də tamaşaçılarda maraq oyadaraq onları düşünməyə vadar edə bilmişdir. Səhnənin arxasındakı qara fonun mərkəzində parçalanmış kəllə təsvir olunur. Şübhəsiz ki, bu alim-doktor Dalbanezonun haçalanmış fikirlərinin təsirindən parçalanmış kəlləsinin simvoludur. Dalbanezo öz əsas ideyasından uzaqlaşdırılır və onun beynini başqa, ürəyincə olmayan bir istiqamətdə çalışdırırlar. Hərdən səhnədəki parçalanmış kəllənin ortasından kəllə boyu qırmızı işıq yanıb-sönür. Rəssamın belə bir ştrixi bu kəllənin daxilində baş verənləri – hiddəti, qəzəbi, sarsıntıyı və bunların təbii nəticəsi olaraq qan təzyiqinin artmasını tamaşaçıya çatdırmağa xidmət edir.

Dekorasiyalar, geyimlər və səhnənin orkestr xəndəyindən pilləkənlə istifadə edilməsi əsərin məzmununa xidməti gerçəkləşdirir. Tamaşanın musiqi tərtibçisi, respublikanın əməkdar artisti Elman Əliyev əsərin ruhuna və dövrünə uyğun musiqilərin səsləndirilməsinə nail ola bilmişdir.

Tamaşada tərcümədən irəli gələn (tərcümə edən görkəmli yazıçı-teatrşünas İslam İbrahimovdur) dil qüsurları və bəzi hallarda aktyorların danışdığındakı məntiqi vurğularda nöqsanlar mövcuddur. Məsələn, orijinal pyesdəki “itfaiyə arabası” ifadəsi “yanğın avtomobili” kimi səsləndirilir. Halbuki yanğınsöndürən maşın deyilməlidir. Personajların bəzilərinə sinyor, sinyorina, digərlərinə mister, missis deyə müraciət olunur, hətta bəzən cənab, xanım da səslənir ki, bu da anlaşılmazlıq yaradır.

Bütün bunlara baxmayaraq “Kəllə” bir tərcümə əsəri və xarici həyat tərzindən bəhs edən bir tamaşa kimi rejissor, rəssam və xüsusilə aktyorun püxtələşməsi baxımından məqsədmüvafiq olaraq vaxtında ərsəyə gətirilmiş yeni bir yaradıcılıq nailiyyətidir. Bu uğurlu tamaşa ilə istər Azərbaycan, istərsə də Türkiyə tamaşaçısının qarşısına da çıxmaq olar.

Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrının hazırladığı “Kəllə” tamaşasından səhnə

Beləliklə, nəticə etibarını ilə demək olar ki, 132 yaşlı qocaman Naxçıvan Teatrının yaradıcı kollektivi zəngin, rəngarəng və mükəmməl repertuar əldə etməyə çalışarkən milli dramaturgiyamızın ən mükəmməl, dəyərli əsərlərini tamaşaya qoymaqla yanaşı dünya dramaturgiyasına, o cümlədən Türkiyə dramaturqlarının və bu qəbildən Nazim Hikmət yaradıcılığından da seçmə əsərlərinin tamaşalarını hazırlamışdır.

Bu tamaşalar bir neçə baxımdan əhəmiyyətli olmuş və diqqəti çəkmişdir. Əvvəla bu əsərlərin tamaşaları teatrın yaradıcı kollektivinin sənətkarlıq yüksəlişinə, ayrı-ayrı aktyorların yaradıcılıq imkanlarının açılmasına, dünyagörüşlərinin genişlənməsinə öz müsbət təsirini göstərmişdir, teatrın janr, forma və üslub axtarışları yolunda estetik istiqamətini müəyyənləşdirmiş, yaradıcı heyətin savadını artırmaq, dünyagörüşünü genişləndirmək, intellektual səviyyəsini qaldırmaq qeydinə qalmağa vadar etmişdir. Çünki ayrı-ayrı xalqların, bütün bəşəriyyətin həyatı getdikcə inkişaf edib mürəkkəbləşdikcə, teatrın bütün komponentləri də həyat hadisələrini dərinləndirən öyrənməlidir, həyata baxış dairəsini genişləndirməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Bualo N. Poeziya sənəti. Bakı: Azərənəşr, 1969, 97 s.
2. Hikmət N. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, 2-ci cild. Bakı: Azərənəşr-1963, səh. 395
3. Kərimov İ.S. Azərbaycan-Türkiyə teatri əlaqələri. Bakı: “Nağıl Evi”, 2000, 131 s
4. “Şərqlə qapısı” qəzeti. Naxçıvan: 1969-cu il, 28 yanvar/